

**Г. В. Штомпель**викладач кафедри іноземних мов  
Центральноукраїнського національного технічного університету

## ІНФОРМАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК БАЗОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

*В умовах розвитку інформаційного суспільства відбуваються зміни і в культурі. Такий її складник як інформаційна культура починає визначати специфіку усієї культури в цілому. Виникає протиріччя між усіма складниками культури, що призводять до появи різних проблем, які вимагають рішення. Однією з таких актуальних проблем сьогодні є проблема взаємодії. Щоб вивчити можливі негативні й позитивні наслідки переходу до нового типу культури, а отже, й цивілізації, необхідно зрозуміти механізми інформаційної взаємодії. Як методи дослідження були використані діалектичний метод, діяльнісний підхід, метод аналізу й узагальнення.*

*Також у статті визначені різні підходи до феномену інформаційної культури: інформологічний, культурологічний і філософський. Із позицій цих підходів визначено розуміння феномену «інформаційна культура». Автор стверджує, що в інформаційній культурі особистості виділяється чотири основні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний і дієво-практичний, комунікативний. Детально розкритий кожен із компонентів. У статті доведено, що інформаційна взаємодія є ключовою характеристикою інформаційної культури особистості. Аналізується зміст категорій «взаємодія», «інформаційна взаємодія». Показано, що взаємодія служить основою розвитку. У статті подається поняття і структура інформаційної взаємодії, розглядається її місце й роль у системі освіти.*

*Проведене дослідження показало, що вивчення проблеми інформаційної взаємодії вимагає звернення до філософської методології у плані розробки категоріального апарату, здатного розкрити суть і специфіку нових феноменів інформаційного суспільства. Крім того, потрібне проведення комплексного дослідження означеної проблеми в рамках сучасного наукового знання. Показано, що необхідно продовжити наукові пошуки в контексті дослідження саме особливостей функціонування особистості як суб'єкта інформаційної взаємодії в інформаційному просторі. Це створює теоретичне підґрунтя для дослідження змісту та формування інформаційної культури майбутнього фахівця.*

**Ключові слова:** інформаційна культура, інформаційна взаємодія, майбутній фахівець, інформаційне суспільство, освіта, взаємодія, культура.

**Постановка проблеми.** Сучасність неможлива без протиріч, зокрема, між зростаючою вимогою дійсності до закладів вищої освіти з підготовки випускника, що вміє отримувати й використовувати інформацію із застосуванням комп'ютерної техніки для вирішення професійних і соціальних завдань, і неопрацьованістю педагогічних умов і технологічних механізмів розвитку готовності студентів до цієї діяльності. Це протиріччя визначило проблему, яка полягає у виявленні педагогічних умов і засобів, що забезпечують розвиток нової інформаційної культури особистості студентів в освітньому просторі закладу вищої освіти.

Актуальність дослідження проблеми інформаційної культури підтверджується також тим, що, по-перше, у філософії, культурології, педагогіці й інших наукових галузях знання активізувалися пошуки відповідей на безліч питань, пов'язаних із сутністю інформаційної культури особистості. По-друге, тим, що завдяки високим темпам інформатизації суспільства, оновленню інформаційних

ресурсів, розвитку теорії інформатизації, створенню інформаційного освітнього середовища, активному розвитку системи підготовки тих, хто навчається інформаційній діяльності, з'явилися передумови для створення сучасної моделі інформаційної культури й вирішення проблеми її розвитку як цілісності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема розвитку інформаційної культури тих, хто навчається в системі освіти, знаходиться на перетині таких наук як філософія, культурологія, психологія, педагогіка. Цій проблемі присвячені дослідження вчених, а саме:

1) вивчені різноманітні аспекти культури як простори становлення людини (А.І. Арнольд, К. Беннст, О.Г. Асмолов, М. Вебер, В.М. Межуєв, Д. Садкер та інші);

2) спираючись на сутність культурологічного підходу, сформульовано розуміння інформаційної культури як результату рефлексії людського досвіду (А.І. Арнольд, М.П. Ващекін, І.І. Горлова, Г.Г. Гранатов, О.А. Гречіхін тощо);

3) здійснений філософсько-світоглядний (А.П. Суханов, В.М. Петров, Е.П. Семешок, А.Д. Урсул, І.І. Юзвішін та інші) та психолого-педагогічний (О.О. Андрєєв, В.М. Васильєв, Я.В. Галета, Г.Г. Гранік, Р.М. Грановська, Л.П. Гурьєва, Д.Ш. Матрос та інші) аналіз феномену інформаційної культури;

4) розроблені концепції, які обґрунтовують соціально-культурну сутність інформатизації (М.В. Арапов, А.І. Арнольд, М.П. Ващекін, А.І. Ракітов тощо);

5) досліджені методологічні й методичні аспекти проблеми формування і розвитку інформаційної культури (О.О. Андрєєв, В.М. Васильєв, Я.В. Галета, Г.Г. Гранік, Р.М. Грановський, Л.П. Гурьєва, Д.Ш. Матрос тощо).

Незважаючи на це, сьогодні не склалося єдиного уявлення щодо трактування поняття «інформаційна культура особистості».

**Мета статті.** Мета статті – показати, що інформаційна взаємодія є базовою характеристикою інформаційної культури особистості.

**Виклад основного матеріалу.** В суспільстві виробилися різні підходи до розуміння феномену інформаційної культури. Залежно від об'єкту вивчення, виділяють інформаційну культуру суспільства, інформаційну культуру окремих категорій споживачів інформації й інформаційну культуру особистості. В.Є. Леончиков зазначає, що інформаційна культура виступає «в трьох іпостасях: інформаційна культура особистості, окремих груп співтовариства і суспільства в цілому» [9].

Інформаційна культура члена сучасного інформаційного суспільства може бути представлена як порівняно цілісна підсистема професійної й загальної культури людини, пов'язана з ними єдиними категоріями (культура мислення, поведінки, спілкування й діяльності), і така, що складається з кількох взаємопов'язаних структурних елементів.

Зважаючи на аналіз психолого-педагогічної літератури (А.М. Атаян, В.Я. Буторін, С.М. Оленєв, Т.А. Полякова, Е.П. Семенюк), виділимо компоненти інформаційної культури:

– аксіологічний компонент (прийняття на особистісному рівні гуманістичної цінності інформаційної діяльності людини);

– комунікативний компонент (культура спілкування і співпраці в галузі інформатики й інформаційних технологій, використання можливостей телекомунікацій для міжособистісної й колективної взаємодії, моральна поведінка у сфері інформаційних відношень);

– інтелектуальний компонент (компетентність і вільна орієнтація у сфері інформаційних технологій, гнучкість й адаптивність мислення); прогностичний компонент (передбачення можливих наслідків інформаційної діяльності, професій-

но-соціальна адаптація в інформаційних умовах, які постійно оновлюються);

– прикладний компонент (використання інформаційно-технологічних можливостей для найбільш ефективного вирішення професійних завдань);

– правовий компонент (знання й виконання основних правових норм регулювання інформаційних стосунків, усвідомлення відповідальності за дії, котрі здійснюються за допомогою засобів інформатизації);

– ергономічний компонент (реалізація в інформаційно-професійній діяльності принципів наукової організації праці, безпеки для здоров'я, фізіологічної комфортності).

У категорії «інформаційна культура» можна вкладати різний сенс: вона може трактуватися як через уміння використовувати в діяльності технології та засоби інформатизації, так і через уміння прогнозувати й контролювати наслідки їх застосування.

Розглядаючи поняття «Інформаційна культура особистості», ми виходимо з визначення, запропонованого Н.І. Гендіною: «Інформаційна культура особистості – одна зі складових загальної культури людини, сукупність інформаційного світогляду й системи знань й умінь, які забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних потреб із використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. Є найважливішим чинником успішної професійної і непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві» [3]. Розвиток інформаційної культури особистості пов'язаний із проблемою систематичної самоосвіти впродовж усього життя через самостійну пізнавальну діяльність. Володіючи інформаційною культурою, той, хто навчається, має можливість отримувати нові знання відповідно до потреб, що виникають. При цьому особа виступає не як звичайний користувач, а як суб'єкт інформаційної взаємодії, здатний до зміни самого себе й середовища.

Проведений нами аналіз онтологічних засад процесів взаємодії в природі дозволяє стверджувати, що «взаємодія» є найважливішою й універсальною категорією, оскільки вона відбиває процеси дії різних об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість і зміну стану або взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого.

О.М. Леонтьєв, розглядаючи категорію взаємодії, підкреслює її специфіку в органічному світі, у світі живої матерії. Життя – це процес особливої взаємодії особливим чином організованих тіл. Чим вище організація «тіл», тим складніша ця взаємодія [8].

Взаємодія є складною категорією, розгляд якої виходить за межі якої-небудь однієї науки. Тому розкрити суть взаємодії можливо, проаналізувавши підходи різних наук (у першу чергу гуманітарних) до розуміння цього феномену.

Зміст категорії «взаємодія» у філософії пов'язаний із вивченням взаємозв'язку і взаємозалежності між об'єктами, які взаємодіють. Взаємодія виступає як причина й одночасно умова виникнення тих або інших об'єктів, які вступають у певні відносини, що мають для них взаємоважливе значення. За допомогою категорії «взаємодія» обґрунтовується принцип розвитку [6].

Філософи також пов'язують поняття «взаємодії» з поняттям «структури». Так, А.Г. Чусовітін, наслідуючи й розвиваючи філософські традиції, розглядає взаємодію як особливий вид безпосереднього або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення, зв'язки. Властивості об'єкта можуть проявитися й бути пізнаними тільки у взаємодії з іншими об'єктами. Взаємодія виступає як інтегруючий чинник, за допомогою якого відбувається об'єднання частин у певний тип цілісності [14].

Для нас особливо важливий погляд філософії на взаємодію людини з людиною. Однією із провідних ідей екзистенціалізму, філософсько-психологічних досліджень, філософській антропології є уявлення про те, що особистість не можна пізнати, розглядаючи її ізольовано, поза взаємодією з іншими людьми. При цьому людина розуміється як деяке ціле, а ціле не як результат, а як процес (процес постійної зміни й розвитку).

Серед них важливим для нас є дослідження Е.В. Ільєнкова [4, с. 387–415], у якому особистість розглядається як продукт, котрий складається в мережі взаємних стосунків. Учений показує, що стосунки людини з іншою людиною мають двосторонню спрямованість: активна дія однієї з них спрямована на іншу, «відбивається» від неї й тим самим перетворюється на дію, спрямовану через іншу на саму себе.

Л.С. Виготський [2] зазначав, що управляти собою безпосередньо не можна, але можна опосередковано, через зовнішню, культурну точку опори. Учений говорив не просто про «виробництво» свідомості, а чітко виділяв два масштабні світи: «великий» світ культури і «малий» психологічний світ особистості, пов'язані стосунками інтеріоризації/екстеріоризації. Дія культури допускає відому невизначеність поведінки, бо вона є запрошуюча сила. У квантовій механіці співвідношення невизначеностей також засноване на непорівнянності за своїми масштабами мікросвіту часток і звичного нам макросвіту. Суспільні стосунки реально подані Л.С. Виготським швидше у формі предметнодіяльнісного змісту культури; вони виступають і як історично дані «форми спілкування», як конкретного знаково-опосередкованого спілкування дитини й дорослого у процесі їх спільно-розділеної діяльності, співпраці.

Звернемо увагу на взаємодію всередині особистості в контексті процесів взаємодії «Я–Інший». Ю.М. Лотман, побудувавши своє вчення про семі-

осфери й культурну комунікацію, натрапив на цілу низку закономірностей і парадоксів.

Розробляючи питання і проблематику людського спілкування через призму семіотичного підходу і розглядаючи моделі комунікативних ситуацій Р. Якобсона, Ю.М. Лотман звернув увагу на те, що, по-перше, в культурі комунікація здійснюється мінімум по двох каналах, влаштованих по-різному. По-друге, учений говорить про обов'язковість наявності в єдиному механізмі культури образотворчих і словесних зв'язків, які можуть розглядатися як канали передачі інформації [10, с. 164]. Щоб виникла ця комунікація, «Я» повинне роздвоїтися, вийти із себе, щоб виникла комунікація «Я–Я». Такий акт описаний як у психології, так і в методології під назвою «вихід рефлексії», і про нього можна багато говорити, піднімаючи тему комунікації. У разі комунікації всередині «Я», саме роздвоєння на «Я1» і «Я2» має ієрархічний характер. Мова про те, що в акті рефлексії «Я1» переходить в «Я2», що знаходиться рівнем вище. Таким чином, виникає феномен взаємодії всередині особистості (мова «Я1–Я2»), який Л.С. Виготський називав «внутрішньою мовою». Тут ми маємо справу з якісною трансформацією особистості, підсумком якої є зміна «Я1» [13, с. 6].

У цілому, дослідники виділяють такі загальні ознаки взаємодії як реального явища: цілісність, одночасність існування об'єктів, двосторонність зв'язків, взаємоперехід об'єктів, взаємозумовленість змін сторін, внутрішня самоактивність суб'єктів. Оскільки освітній процес відноситься до категорії соціальних, то аналіз соціологічних досліджень про взаємодію індивіда з навколишньою дійсністю представляється нам виправданим.

Згідно з уявленнями Г. Блумера, суб'єкт, який вступає у взаємодію з оточенням, здатний не лише змінити конкретні обставини, проявляючи себе як автор і режисер того або іншого соціального акту, але й наново створювати самого себе у процесі його здійснення. При цьому автор уважає, що взаємодія не є простою комбінацією зовнішніх і внутрішніх чинників. Вона містить необхідний момент і певну інтерпретацію цих чинників, що дає початок виникненню загальних сенсів [12].

Є.С. Лєгова, вивчаючи умови підвищення сумарного впливу індивіда і спільності на обопільний розвиток, називає найбільш важливим із них наявність суб'єкт-суб'єктних відносин, які сприяють виникненню в індивідів здатності ставитися до іншого як до себе. Виділення соціологами ефекту сумарного взаємовпливу індивіда й спільності дозволяє говорити про дійсну здатність соціальної взаємодії впливати на усвідомленість, інтенсивність і продуктивність індивідуального і групового розвитку [7].

Нами виявлено значущі для нашого дослідження ідеї: пізнання людиною самої себе відбувається в актах взаємодії; взаємодія є механізмом самовдосконалення й саморозвитку.

Отже, взаємодія є об'єктивним й універсальним процесом, яким охоплені усі форми буття й форми їх віддзеркалення. При цьому кожна форма руху матерії має у своїй основі певні типи взаємодії структурних елементів. Відповідно до досягнень сучасного природознавства, філософія вважає, що кожній якісно певній системі властивий особливий тип взаємодії й будь-яка взаємодія пов'язана з матеріальними полями й супроводжується перенесенням матерії, руху й інформації. Рух матерії в усіх його формах, видах і взаємоперетвореннях нерозривно пов'язаний із взаємодією елементів. При цьому кожному рівню розвитку матерії відповідає свій тип взаємодії.

Взаємодія у природі завжди й у всіх своїх проявах є обмін. Обмін – це універсальна категорія, яка використовується в усіх без винятку природничонаукових дисциплінах для опису процесів взаємодії. Фізичні, хімічні, біологічні, психічні процеси – на всіх рівнях системної організації матерії взаємодія супроводжується процесами передачі деякої субстанції від одного об'єкту до іншого. Власне кажучи, як такої «взаємодії взагалі» не існує, це не конкретна фізична реальність. «Взаємодія» є абстрактним узагальнюючим поняттям для різних форм взаємовпливу і взаємовіддзеркалення об'єктів матеріального світу. Взаємодія – це процес обміну, котрий відбувається між матеріальними об'єктами й виявляється в передачі від одного об'єкту до іншого деякої фізичної суті – носія взаємодії.

Дослідження наявних у науці концепцій взаємодії показують, що категорії «інформація» і «взаємодія» мають усе тісніший зв'язок. Уже з'являються нові міждисциплінарні наукові напрями, які досліджують інформаційні процеси як основу взаємодій у природі. У соціальній філософії так само зароджується розуміння фундаментальної ролі інформаційної взаємодії в суспільстві. Ця проблематика активно досліджується в соціальній інформатиці, інформології, теоріях інформаційного суспільства. До того ж починають розвиватися теорії, що розглядають інформаційні процеси як основу соціальної суті. Серед таких теорій особливо слід зазначити теорію інформаційної взаємодії В.З. Когана, в якій учений розглядає інформаційну взаємодію як суб'єктно-об'єктне відношення індивідів у суспільстві і визначає його як взаємодію людей у процесі виробництва, перетворення, передачі і споживання інформації, а так само його концепції тезауруса, інфопотока й інфофонда. На наш погляд, науковий пошук у проблемному полі категорій «взаємодія», «обмін» й «інформація» є продуктивним і дозволяє виявити основи для інтерпретації інформаційної взаємодії.

У широкому сенсі інформаційна взаємодія – це процес обміну будь-якими видами

інформації, який тривалий час існує в людському суспільстві. Він здобуває нові форми й, у міру розвитку людства, стає усе більш інтенсифікованим. Таку взаємодію можна назвати інтеграційною. У вузькому сенсі під інформаційною взаємодією часто розуміють комп'ютерну інформаційну взаємодію, котра реалізовується через інформаційні системи й інформаційні технології. Така взаємодія є інформаційною. Інформаційна взаємодія також існує в різних системах: організаційних, технологічних, комп'ютерних, технічних, обчислювальних. Така взаємодія є системною. Інформаційні взаємодії відбуваються в інформаційному полі й у мережевих системах. Інформаційні взаємодії можуть бути локальними й відбуватися між частинами систем. Інформаційні взаємодії можуть бути системними й відбуватися між системами. Інформаційні взаємодії необхідно відрізнити від інформаційних дій або інформування [11; 15]. Інформування означає пасивну передачу інформації. Інформаційна дія є одностороннім процесом. Інформаційна взаємодія – дво- або багатосторонній процес. Інформаційним взаємодіям можуть відповідати деякі інформаційні стосунки. Інформаційні взаємодії можуть супроводжуватися інформаційною відповідністю між об'єктами взаємодії або його відсутністю.

З огляду на загальне розуміння інформаційної взаємодії як стосунків, у які вступають учасники інфопроцесу [5, с. 6–7], можна дати наступне його визначення: соціальна взаємодія – це стосунки, в які вступають учасники інформаційного процесу в інформаційній реальності.

В умовах становлення інформаційного суспільства інформаційна комп'ютеризована взаємодія стає основою сучасної освіти. Про це свідчать показники використання ІКТ в освіті, які нестримно зростають [1].

**Висновки і пропозиції.** Отже, розвиток інформаційної культури особистості студента можна розглядати як розвиток здатності й потреби майбутнього фахівця до саморозвитку й самовдосконалення шляхом свідомого й активного привласнення нового соціального досвіду в частині використання інформаційних технологій для отримання нових знань. В основі розвитку інформаційної культури особи лежить інформаційна взаємодія.

Останніми роками приділяється особлива увага розвитку інформаційної культури в контексті вищої освіти. Розвиток інформаційної культури майбутнього фахівця припускає не лише розвиток у нього здібностей орієнтуватися в новому інформаційному просторі й уміння використовувати отримані знання в навчальній і професійній діяльності, але й безперервний розвиток і саморозвиток професіонала впродовж усієї його багаторічної діяльності.

**Список використаної літератури:**

1. Абдрахманова Г.И., Ковалева Г.Г. Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании. Статистический обзор. *Вопросы образования*. № 3. 2010. С. 145–161.
2. Выготский Л.С. Проблемы развития психики. Собрание сочинений в 6ти томах. Москва : Педагогика, 1983. 368 с.
3. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях / Гендина Н.И. и др. Москва : Школьная б-ка, 2002. 37 с.
4. Ильенков Э.В. Философия и культура. Москва : Изд-во политической литературы, 1991. 464 с.
5. Коган В.З. Теория информационного взаимодействия : философско-социологические очерки. Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1991. 316 с.
6. Курбанов Р.О. Категория взаимодействия в философии и научном познании: автореф. дис. ... д-ра филос. наук. Баку, 1989. 40 с.
7. Легова Е.С. Гегель об истоках злой воли. *Вопросы философии*. 1996. № 11. С. 32–42.
8. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. Москва : Знание, 1979 509 с.
9. Леончиков В.Е. Информационная культура личности: поиски методологии. *Информационное общество: культурологические проблемы* : материалы междунар. науч. конф. Краснодар; Новороссийск, 17–19 сентября 1997. Краснодар, 1997. С. 91–93.
10. Лотман Ю.М. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство СПб, 2000. 704 с.
11. Охотников А.Л. Информационный морфизм в информационном поле. *Перспективы науки и образования*. 2017. № 4(28). С. 7–11.
12. Современная американская социология / под ред. В.И. Добренёва. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 294 с.
13. Ухтомский А.А. Избранные труды. Ленинград : Наука, 1978. 370 с.
14. Чусовитин А.Г. Концепция взаимодействия: автореф. дис. ... д-ра философ. наук: 09.00.01. Новосибирск, 1991. 52 с.
15. Tsvetkov V.Ya. Information interaction. *European Researcher. Series. A*. 2013. Vol. (62). №. 11–12. P. 2573–2577.

**Shtompel H. Information interaction as a basic characteristic of the information culture of the future specialist's personality**

*In the conditions of development of information society changes in culture take place. Its component as information culture begins to determine the specificity of the whole culture as a whole. There is a contradiction between all the components of culture, leading to various problems that require solutions. One of the pressing problems today is the problem of interaction. In order to study the possible negative and positive effects of the transition to a new type of culture, and therefore civilization, it is necessary to understand the mechanisms of information interaction. Dialectical method, activity approach, method of analysis and generalization were used as research methods.*

*Also, the article identifies different approaches to the phenomenon of information culture: informological, cultural and philosophical. From the standpoint of these approaches the understanding of the phenomenon "information culture" is defined. The author states that in information culture of the personality there are four main components: cognitive, emotional-value and effective-practical, communicative. Each of the components is disclosed in detail. The article proves that information interaction is a key characteristic of an individual's information culture. The content of interaction categories, information interaction is analysed. It is shown that interaction is the basis of development. The article presents the concept and structure of information interaction, examines its place and role in education system.*

*The study showed that studying the problem of information interaction requires an appeal to philosophical methodology in terms of developing a categorical apparatus capable of revealing the essence and specificity of new phenomena of information society. In addition, a comprehensive study of the problem identified in the context of modern scientific knowledge is required. It is shown that it is necessary to continue scientific research in the context of the study of the peculiarities of the functioning of the individual as the subject of information interaction in the information space. This will create a theoretical basis for the study of the content and formation of information culture of future specialist.*

**Key words:** *information culture, information interaction, future specialist, information society, education, interaction, culture.*